

Prvo poglavje – Fundamentalni koncepti v študiji spremembe

Organska metafora - klasični pristop k družbeni spremembi

Oče sociologije je **Comte**: svoj sistem teorije je ločil v dva dela, družbene statike in družbene dinamike, **Spencer** pa je po času uveljavitve **Comte**-ja povezal družbo in biološki organizem. **Družbene statike** so bile takrat poznane kot študije anatomije človeške družbe, kjer gre predvsem za anatomijo telesa z organi ter okostjem. **Družbene dinamike** pa so bile fokusirane na fiziologiji, procesu, ki poteka znotraj družbe kot telesna funkcija; pri tem je pomembno omeniti respiracijski proces, metabolizem, cirkulacijo krvi. **Spencer** pa je v tem okvirju avtor bolj sociološke razlage omenjenih predpostavk, podrobneje se obrača na razmerje strukture-funkcije. Ideja sociološke raziskave je predvsem sinhronizirana študija, ki je bila definirana kot videnje družbe v določenih časovnih obdobjih, z vključeno statično perspektivo in kasnejšo študijo, kjer gre za prepoznavo poteka časa in fokusiranje na družbene spremembe.

Moderna študija spremembe, ki je sledila, predstavlja raziskavo, ki je bila močno zaznamovana z različnimi pogledi in ni bila direktno povzeta po **Comte**-ju, **Spencer**-ju in drugih gospodarjev devetnajstega stoletja. Bila je posredovana preko šole dvajsetega stoletja, poznane kot **sistemske teorije**, funkcionalne teorije ali strukturalnega funkcionalizma, kot omenja **Sztompka**. Omenjena šola je povezala ter generalizirala vse ideje, tipične za organizem. Sistemski model pa je bil izzvan z alternativno sliko družbe, kjer gre za procesni, morfogenezni pristop, pogled.

Sistemski model: vzbujanje koncepta družbene spremembe

Organizmi so čisti primeri sistemov, toda to so tudi molekule, planeti, galaksije, zgradbe. Na makro ravni je lahko celotna globalna družba, človeškost, razumljena kot sistem; na mezzo ravni so lahko tudi nacionalne države in regionalne politične ali vojaške zveze razumljene, videne kot sistemi; na mikro ravni pa so lahko lokalne skupnosti, združenja, podjetja, družine ali prijateljske zveze, krogi obravnavani kot majhni sistemi.

Kar je še več, kvalitativno razločeni segmenti družbe, kot so to ekonomija, politika in kultura, utegnejo biti zaznani skozi sistemske termine. Tudi družbena sprememba je razumljena kot sprememba, ki vsebuje družbeni sistem ali povedano bolj natančno, je razlika med različnimi državami enakega sistema v določenem časovnem obdobju. Če govorimo o spremembi, imamo namreč v mislih nekaj, kar se spremeni v nekaj drugega, po določenem času pa se le-to izkaže kot razlika med tem, kaj vidimo pred določeno časovno točko in med tem, kaj je videno po tej točki v času. Tako **osnovni pojem družbene spremembe** kaže na **tri ključne ideje**:

- razliko
- v različnih časovnih trenutkih
- med državami enakega sistema.

Ustrezen primer standardnega tipa definicije je predstavljen na ta način: » Z družbeno spremembo mislim kakršnokoli neponovljivo spremembo družbenega sistema, smatrano kot celoto « (**Hawley**). Celotno stanje sistema ni enostavno, en-dimenzionalno, toda pojavlja se kot kombinirani rezultat položaja različnih komponent, kategorij, kot so:

1 končni elementi - število in različnost človeških individuumov ter njihove akcije

2 medsebojni odnosi med elementi – interakcije, družbene vezi, zvestobe, odvisnosti, izmenjave med akcijami, povezave med posamezniki

3 funkcije elementov v sistemu kot celoti – poklicne vloge, igrane s strani posameznikov ali potreba določenih akcij za ohranitev družbenega reda

4 meja – kriterij vključenosti, pogoji za sprejem posameznikov v skupino

5 podsistemi – število in različnost razločljivih segmentov, sekcij

6 okolje – naravni pogoji ali okolje drugih družb, geo- politična lokacija.

Možne spremembe, ki so implicirane s pozicije systemskega modela:

1 sprememba v kompoziciji – migracija od ene skupine k drugi, demobilizacija družbenega prehoda

2 sprememba v strukturi – videz neenakosti, kristalizacija moči, prikazovanje vezi prijateljskih odnosov

3 sprememba funkcij – specializacija in diferenciacija poklicev, razpad gospodarske vloge družine

4 sprememba mej – spajanje skupin, zmagaja in vključitev ene skupine poleg druge

5 sprememba v relacijah podsistemov – kontrola družine in celotne privatne sfere s totalitarno vlado

6 sprememba v okolju – nastop črne smrti ali virusa HIV.

Včasih so spremembe zgolj delne. Če pogledamo vzorec definicij družbenih sprememb, ki ga najdemo v standardnih učbenikih sociologije, lahko vidimo, da je različen avtorski prostor poudarjen na raznolikih oblikah spremembe. **Družbena sprememba** je tako modifikacija ali transformacija na način, kako je družba organizirana (**Persell**).

Skupina sprememb: povečanje kompleksnosti dinamičnih konceptov

Posamezne spremembe so redko izolirane, saj so normalno, naravno povezane z drugimi spremembami. S **procesom** je mišljena kakršnakoli oblika gibanja ali transformacije, evolucije (**Sorokin**), bolj natančno pa koncept označuje:

1 pluralnost sprememb

2 nanašanje na enak sistem (transformacija le-tega kot celota)

3 vzročno sorodno vsem drugim

4 spremembe pa sledijo vsem drugim v časovni sekvenci.

Primeri procesov, če potujemo od makro ravni do mikro ravni, lahko vključujejo industrializacijo, urbanizacijo, globalizacijo, sekularizacijo, demokratizacijo, mobilizacijo, družbena gibanja, likvidacije podjetij, kristalizacijo prijateljskih krogov, krize v družini. **Družbeni razvoj** opisuje proces razgrinjanja nekaterih potencialnosti, vrojenih v sistem bolj natančno pa koncept prikazuje **proces s tremi značilnostmi**:

- je usmerjevalen
- stanje sistema v katerem koli kasnejšem trenutku predstavlja višjo raven nekaterih izbranih lastnin; pri tem gre za naraščajočo različnost strukture ali višji gospodarski izvleček, napredovanje tehnologij, liberalno populacijo in
- vse to je spodbujeno neločljivo, je notranje gledano avto- dinamično.

Razpravljamo lahko o široki skupini teorij, za katere je ideja razvoja postala centralna, vključujejo pa vse raznolikosti evolucionizma, od **Comte**-ja do **Parsons**-a ter zgodovinski materializem, od **Marx**-a do **althusser**-ja. Družbeni krog je oblika družbenega procesa, ki je izjemno poudarjena s strani sociologov. V tem primeru proces ni več usmerjevalen, označen pa je z dvema točkama, to sta sleditev krožnemu vzorcu in ponovitev, ki je primerna za nekatere bistvene težnje sistema. To kratkoročno pomeni, da gre za določene spremembe, dolgoročno pa se ne vzpostavi nobena bistvena sprememba. **Krožne teorije spremembe** lahko pripišemo **Spengler**-ju ter **Sorokin**-u.

Naslednji pomemben koncept je **ideja družbenega napredovanja, napredka**, ki je eden izmed pomembnejših v celotni zgodovini človeškega mišljenja in ne samo v zgodovini sociologije. Načeloma z napredkom mislimo na **1) usmerjevalen proces, ki 2) sistem koristno pripelje do prednostnega stanja**. Pogosteje pa ideja napredka definira, kako bi, nanašajoč na danega avtorja, ki razlaga, družba naj izgledala. Pri tem **alternativni model z dinamično družbeno razporeditvijo** predstavlja dva intelektualna trenda, ki se zdi, da bosta pridobila na vedno večji pomembnosti. To sta poudarek na prodornih, dinamičnih kvalitetah družbene realnosti, kamor vključujemo procesno sliko in odprava obravnavane družbe, kjer gre za skupine ali organizacije, kot objekta, pri čemer pa gre za razporejeno sliko. Ontološko rečeno družba kot čvrsto stanje ne obstaja in ne more obstajati na takšen način.

Vsa družbena realnost je jasno dinamična, je lebdenje sprememb različnih hitrosti, intenzivnosti, ritmov in tempov. Ni naključno, da ponavadi govorimo o družbenem življenju, saj življenje ni nič drugo kot gibanje, sprememba, ko pa se le-to ustavi, življenje več ne obstaja. Obstaja pa drugačen pogoj, smrt. Družba kot skupina, organizacija ni več videna kot težak sistem, ampak bolj kot sveža razporeditev razmerij. **Družbena realnost** pa je notranje posamična, inter- personalna realnost, ki obstaja med človeškimi posamezniki, je omrežje zvez, lojalnosti. Kar resnično obstaja pri tem so konstantni procesi grupiranja in re-grupiranja, gre za procese strukturalizacije (**Giddens** 1985). Pri tem je potrebno upoštevati

1 psihološke identifikacije: samo- definicije, občutke, lojalnost

2 verjetnost periodičnih krčenj razmerij: priti v stik v domačem okolju ali od časa do časa preko mail-ov, preko telefona

3 posebna kvaliteta razmerij: njihova intimnost, spontanost, difuzija.

Predpostavljamo pa tudi sledečo **štiri- točkovno tipologijo** (**Sztompka** 1991), kjer so predstavljene **štiri dimenzije ali aspekti razporeditve**: ideali, normativi, vzajemno delovanje ter priložnosti. Sledijo **štiri oblike nizov, ki se pojavljajo v družbi**:

- 1) nizi idej verjetij, definicije družbene zavesti
- 2) nizi pravil, norm, vrednot, idealov družbenih institucij
- 3) nizi akcij in družbenih organizacij z interakcijsko dimenzijo razporeditve ter
- 4) niti interesov z življenjskimi možnostmi, priložnostmi, dostopi do sredstev v družbeni hierarhiji

Socio- kulturna razporeditev operira v raznolikih ravneh kompleksnosti, to so makro, mezo in mikro ravni. Tovrstna razporeditev posebne oblike manifestira samo sebe v družinah, toda tudi kvalitativno različno, v korporacijah, političnih strankah, armijah, etničnih skupnostih, nacionalnih državah in tudi celotni globalni družbi. Te manifestacije pa niso izolirane; med dvema časovnima točkama se gibanje ne ustavi.

Raznolikosti družbenih procesov: tipologija

Modeli so kognitivni instrumenti in kot taki morajo biti razpoznavni z njihovo učinkovitostjo. **Sistemski model** je bil dokazan kot izjemno vpliven in nakazuje na mnogo teorij družbenih sprememb, ki so še zmeraj precej vidne. **Boudon**: upanja vredno je poskus reduciranja družbene spremembe na en edinstven model. **Tipologija družbenih procesov**, ki temelji na štirih kriterijih je: 1) oblika ali forma procesa, 2) izvlečki ali rezultati procesa, 3) zavest družbenih procesov v populaciji, 4) gibanje določene sile v ozadju procesa. Dodamo lahko še peto raven družbene realnosti, kjer proces operira in 6) časovni okvir procesa.

Oblika družbenih procesov

Procese pri tem je potrebno pogledati, videti iz distance, prepoznamo lahko raznolike oblike procesov. Tako so le- ti lahko **usmerjevalni ali ne- usmerjevalni**, prvi so i-reverzibilni in pogosto kumulativni (primeri socializacije otroka, ekspanzija mesta, tehnološki razvoj industrije, populacijska rast). Ti procesi različnih oblik so lahko tudi **razvojni**, utegnejo biti **linearni, multi-linearni** (ko procesi sledijo številu alternativnih poti). **Ne- linearni procesi** so recimo sekvence socio- gospodarskih formacij, kot menijo marksisti. Gre za gibanje skozi revolucionarne epohe, fundamentalne, radikalne transformacije celotne družbe po dolgih periodah akumulacijskih kontradikcij, konfliktov, teženj. **Ne- usmerjevalni ali fluidni procesi** pa so lahko dveh tipov, slučajnih, kaotčnih ali pa nihajočih. **Ciklični procesi** so regularni, ko gre za enake faze, ki so krajše ali daljše. **Spiralni procesi** so progresivni in regresivni, grafična reprezentacija tega pa predstavlja sinusoid.

Končni rezultat družbenih procesov

Gre za izvlečke, izdelane s procesi, nekateri procesi tako pridejo do rezultata s pojavom dokončnih, novih družbenih pogojev, stanj družbe, družbenih struktur. **Stagnacija** je razumljena kot stanje na višjem ali nižjem nivoju; ko ne glede na kvantitativne modifikacije bistvena kvalitativna sprememba nastopi, ne govorimo več o reprodukciji, ampak o transformaciji. Ni pa vedno enostavno določiti, kje je meja in kakšno spremembo lahko le- to prinese. **Transformacija** je v tem pogledu sinonim za to, čemur prej, v enostavnejšem merilu rečemo sprememba nečesa.

Procesi v družbeni zavesti

Gre za **tri tipe sprememb**:

- 1) procesi so lahko prepoznani, anticipirani; parafrazirano po uporabi **Merton-a** jim lahko rečemo manifest
- 2) procesi so lahko ne- prepoznani, ne- anticipirani; tako imenovana ekološka zavest je relativno nedaven fenomen
- 3) ljudje lahko prepoznamo proces ; če se naslonimo na koncept **Merton-a** in **Kendall-a**, lahko v tem primeru govorimo o **bumerang procesu**

Pozicija vzročnosti

Nivoji družbenih procesov

Družbeni procesi delujejo na vseh treh omenjenih ravneh družbene realnosti: makro, mezo in mikro. **Časovni niz procesov** predstavlja koncept družbenega procesa, ki je izjemno splošen, zahteva veliko bolj natančno definicijo in konkretizacijo, je pa lahko po tem dejanju uporabno praktičen glede zgodovinskega obstoja družb.